

Kamila Follprecht, Karolina Zięba, Paweł
Ząbczyński: *Na drodze do współczesności. Archiwum
Narodowe w Krakowie. Ludzie – miejsca – praca.
1878–2021. Kraków 2021, 341 s.*

Informacje o autorze: dr, historyk, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, <https://orcid.org/0000-0002-5578-9251>

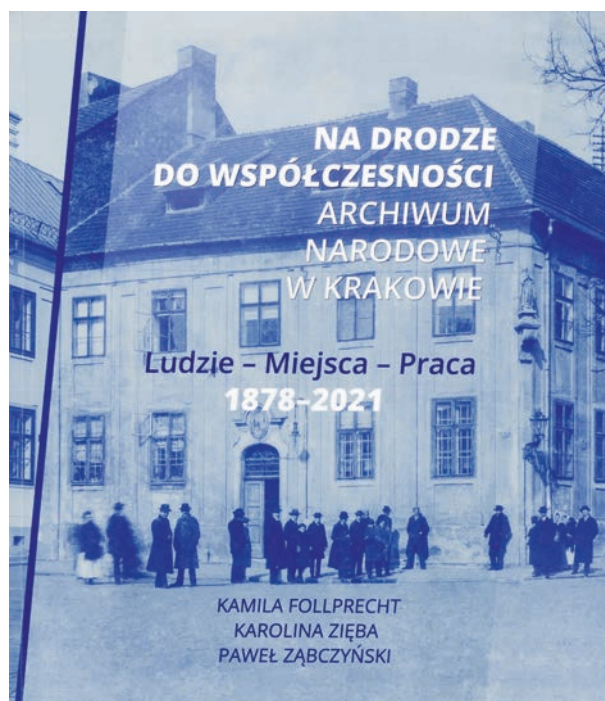
Information about the author: PhD, historian, Pedagogical University of Kraków, <https://orcid.org/0000-0002-5578-9251>

Słowa kluczowe: Archiwum Narodowe w Krakowie, archiwa państwowe, dzieje archiwów, archiwoznawstwo, Kraków

Keywords: National Archives in Kraków, state archives, history of archives, archival history, Kraków

Archiwa jako repozytoria materiałów archiwalnych są podstawowym elementem warsztatu badawczego historyków, dostarczając im źródeł do prowadzenia badań historycznych. Nie dziwi zatem fakt, że ambicją wielu archiwów państwowych jest posiadanie monografii własnych dziejów. Odwoływanie się do historii podnosi prestiż instytucji i wpływa na ich rozpoznawalność. Wydawanie opracowań poświęconych dziejom archiwów wpisuje się zresztą w jeden z działań archiwistyki – archiwoznawstwo, którego przedmiotem jest m.in. historia archiwów i ich współczesna organizacja¹.

W ciągu ostatniego dwudziestolecia ukazały się publikacje poświęcone historii Archiwów Państwowych w Gorzowie Wielkopolskim, Katowicach, Koszalinie, Lesznie, Lublinie, Malborku, Opolu, Piotrkowie Trybunalskim, Szczecinie i Wrocławiu oraz Archiwum Akt Nowych i Narodowemu Archiwum Cyfrowego². W niektórych przypadkach są to monografie na wskroś naukowe. W innych

publikacje te mają charakter raczej popularyzatorsko-informacyjny lub promocyjny, ale odgrywają także ważną rolę poznawczą wobec braku opracowań naukowych.

W nurt ten wpisuje się wydawnictwo Archiwum Narodowego w Krakowie będące przedmiotem recenzji. Publikacja liczy 341 stron i składa się z trzech rozdziałów poprzedzonych wstępem. Całość zamyka bibliografia, spis ilustracji, indeksy osobowy i geograficzny oraz wykaz skrótów.

¹ Matuszak Tomasz: O potrzebie prowadzenia badań archiwoznawczych uwag kilka. W: *Teoria archiwalna wczoraj, dziś, jutro. Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. 2. Red. Waldemar Chorażyczewski, Agnieszka Rosa. Toruń 2011, s. 321–336; Mazur Hubert: *Archiwoznawstwo w XXI wieku – wyzwania, problemy, kierunki zmian*. „Archiwa Kancelarie Zbiory” 2008, nr 9, s. 125–148.

² *Archiwum Państwowe w Białymstoku 1953–2018. Ludzie, historia, archiwalia*. Red. Marek Kietliński. Białystok 2018; Rymar Dariusz A.: *Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim*

(1950–2015). Gorzów Wielkopolski 2015; Schlender Grażyna: *60 działalności Archiwum Państwowego w Kaliszu. Zarys dziejów*. Kalisz 2011; *Archiwum w regionie, region w archiwum. 80 lat Archiwum Państwowego w Katowicach 1932–2012*. Red. Barbara Kalinowska-Wójcik. Katowice 2012; *Archiwa i społeczeństwo. Pół wieku działalności Archiwum Państwowego w Koszalinie (1953) 1961–2011*. Red. Joanna Chojecka. Koszalin–Pruszcz Gdański 2011; Olender Elżbieta: *Powstanie i działalność Archiwum Państwowego w Lesznie 1950–2002*. Leszno 2019; *Archiwum*

Dla porządku warto dodać, że archiwa krakowskie do czekały się już w przeszłości opracowań monograficznych Anieli Kiełbickiej³ i Adama Kamińskiego⁴, których publikacja stanowiąca przedmiot recenzji jest w dużej mierze wartościową kontynuacją.

We wstępie recenzowanej publikacji Wojciech Krawczuk, dyrektor Archiwum Narodowego w Krakowie, odniósł się do dwóch przeciwstawnych tendencji, jeśli chodzi o gmachy archiwów. Pierwsza (można ją określić sentymentalną) zakłada, że archiwa powinny pozostawać w zażytkowych siedzibach, bowiem ich charakter koresponduje z przechowywanymi archiwaliami. Sednem drugiej, bardziej pragmatycznej opcji, jest zapewnienie materiałom archiwalnym optymalnych warunków przez przenoszenie ich do nowoczesnych budynków, wzniesionych specjalnie na potrzeby archiwalne. Krawczuk wyraźnie ponad sentymenty stawia bezpieczeństwo materiałów archiwalnych. Jako historyk i archiwista wskazuje jednak stanowczo, że nie można zapomnieć o przeszłości Archiwum Narodowego w Krakowie i jego historycznych siedzibach, stąd pomysł książki, której głównym celem ma być właśnie zachowanie pamięci o lokalach użytkowanych przez Archiwum.

Najobszerniejszy jest rozdział pierwszy pióra Kamili Follprecht. W pierwszym podrozdziale omówiła ona historię archiwów, których spadkobiercą jest obecne Archiwum Narodowe w Krakowie, zwracając szczególną uwagę na liczne reorganizacje i zmiany nazewnictwa. Część tę uzupełniają wykazy dyrektorów i ich zastępców Krajowego Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie (1878–1919), Archiwum Ziemskiego w Krakowie (1919–1936), Archiwum Państwowego w Krakowie (1936–1951), Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa (1887–1952), Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie (1951–1957), Archiwum Państwowego Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego (1957–1976), Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie (1976–1983), Archiwum Państwowego w Krakowie (1984–2012) i Archiwum Narodowego w Krakowie (od 2012 r.). Zamieszczono także wykaz kierowników powiatowych archiwów państwowych, oddziałów zamiejscowych i ekspozytur.

Podrozdział drugi to niezwykle wnikliwe studium dziejów gmachów archiwalnych w Krakowie. Autorka przeanalizowała bardzo trudną sytuację lokalową krakowskich Archiwów od momentu ich powstania aż do oddania do

11
Plan adaptacji na potrzeby Krajowego Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie pomieszczeń gmachu ozdrowieńców (rekonwalescentów) na wzgórzu wawelskim, sporządzony przez Stanisława Smolkę, 1911 r.

użytku nowej siedziby przy ulicy Rakowickiej. W osobnych częściach tego podrozdziału pochylono się nad różnymi siedzibami krakowskich Archiwów m.in. przy ulicach Siennej, Grodzkiej, Lubicz, Orzeszkowej, na Wawelu, na osiedlu Stalowym. Podrozdział ten zamyka spis adresów Archiwów krakowskich oraz oddziałów w Bochni, Chrzanowie, Oświęcimiu, Nowym Sączu, Tarnowie i Żywcu, a także ekspozytur w Nowym Targu i Spytkowicach. Ostatni podrozdział rozdziału pierwszego traktuje o zadaniach Archiwów. Follprecht w pierwszej kolejności przeanalizowała ulegającą częstym zmianom i modyfikacjom strukturę organizacyjną krakowskich Archiwów. Narrację wzbogacają przejrzyste wykazy komórek organizacyjnych istniejących w Archiwum w poszczególnych latach wraz z personaliami ich kierowników. Pewne kontrowersje wzbudza kolejność analizowania zadań Archiwum. Autorka omówiła najpierw gromadzenie i przechowywanie materiałów archiwalnych, porządkowanie, ewidencjonowanie i opracowanie zasobu, bibliotekę, techniczne zabezpieczanie zasobu, działalność naukową, kwerendy, udostępnianie w pracowni naukowej (czytelni), nadzór nad narastającym zasobem archiwalnym oraz popularyzację. Zdaniem recenzenta bardziej logiczne byłoby włączenie nadzoru do części poświęconej gromadzeniu, po-

Państwowe w Lublinie. *Dzieje i zasób. Zbiór artykułów przygotowanych w związku z jubileuszem 80-lecia Archiwum*. Red. Elżbieta Wierzbicka, Ludwik Zabielski. Warszawa 2003; *Ex praesenti praeteritum. Księga pamiątkowa jubileuszu 60-lecia Archiwum Państwowego w Elblągu z siedzibą w Malborku*. Malbork 2012; *Otwarty skarbiec pamięci. Studia Zespołu Archiwum Państwowego w Opolu zebrane z okazji 60-lecia powstania instytucji. Cz. 1. Niezmiennosc idei i przemiany w cyklach czasu*. Red. nauk. Mirosław Lenart. Opole 2013; Matuszak Tomasz: *Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim 1919–1951*. Piotrków Trybunalski–Radzyń Podlaski 2009; *Rzeszowskie archiwum. Historia, zasób, archiwisci*. Red. Grzegorz Zamojski. Warszawa 2016; *Mundus archii mundus*

memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005. Red. Maria Frankel. Szczecin 2007; *Archiwum Państwowe we Wrocławiu 1811–2011. Przeszłość i współczesność*. Red. Józef Drozd, Janusz Gołaszewski. Wrocław 2011; Kołodziej Edward: *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008*. Warszawa 2008; *Narodowe Archiwum Cyfrowe. Wizja, projekt, ludzie*. Red. Paulina Dudek, Anna Kowalska. Warszawa 2010.

³ Kiełbicka Aniela: *Archiwum Państwowe w Krakowie 1951–1980*. Warszawa–Łódź 1981.

⁴ Kamiński Adam: *Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Krakowie (1792) 1878–1952*. Wstęp, oprac. Janina Stoksik. Kraków 2012.

9 Pracownicy Archiwum Państwowego w Krakowie przed wejściem do Archiwum od strony ul. św. Gertrudy 8a (wówczas ul. L. Waryńskiego), 1950 r.

10 Tablica umieszczona na kamienicy przy ul. L. Waryńskiego 8 (wcześniej i obecnie ul. św. Gertrudy) utrwajająca znalezienie wejścia do Archiwum w zieleni Plant

łączeniu kwerend z udostępnianiem oraz omówienie działalności naukowej po udostępnianiu. Podkreślić należy, że Kamila Follprecht przeanalizowała działalność Archiwum (czy raczej Archiwów) na różnych polach zarówno w ujęciu historycznym, jak i współczesnym. Wywód w pierwszym rozdziale został podparty może niekiedy zbyt długimi, ale za to niezwykle trafnymi, interesującymi i wzbogacającymi tekst autorki cytatami.

Paweł Ząbczyński w rozdziale drugim zajął się nową siedzibą Archiwum Narodowego w Krakowie. W pierwszej kolejności zwrócił uwagę na ogromne problemy lokalowe, z jakim borykało się krakowskie Archiwum, które utrudniały lub w niektórych przypadkach uniemożliwiały (przejmowanie materiałów archiwalnych z przedpola archiwalnego) realizację większości zadań. Następnie opisał proces inwestycyjny nowego gmachu. Przede wszystkim w tej części pracy zaprezentowano walory techniczne nowo powstałego budynku Archiwum Narodowego w Krakowie, który jest obiektem energooszczędnym, samowystarczalnym, zapewniającym optymalne warunki do przechowywania i udostępniania materiałów archiwalnych, podejmowania inicjatyw naukowych, edukacyjnych i popularyzatorskich. Była to największa jak dotąd inicjatywa budowlana w sieci polskich archiwów państwowych. Co istotne, choć omawiany rozdział nasycony jest szeregiem informacji technicznych, to nie został on tymi danymi przeładowany. Autor niełatwe przecież dla przeciętnego odbiorcy treści podał w sposób zwięzły, nienudzający i niewątpliwie przystępny.

Ostatni, najmniejszy pod względem objętościowym rozdział poświęcono kadrom krakowskich Archiwów. Jego autorka Karolina Zięba przedstawiła bardzo ogólny, nieco zdawkowy wręcz obraz personelu placówek, które dały początek Archiwum Narodowemu w Krakowie. Zwróciła uwagę m.in. na dramatyczne losy archiwistów w okresie II wojny światowej, wysokie wymagania stawiane archiwistom w zakresie kompetencji merytorycznych czy stanowiące odwieczną i wciąż aktualną bolączkę, jaką są niskie

plące, a także strukturę płciową personelu. Dobrze się stało, że autorka zasygnalizowała także inne, bardzo ludzkie i codzienne problemy, jak chociażby kwestię współpracy pracowników po połączeniu Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa i Archiwum Państwowego w Krakowie w 1952 roku czy przeniesienie archiwistek i archiwistów do nowej siedziby po likwidacji poszczególnych oddziałów w przestrzeni Krakowa w ostatnim czasie. Takie fuzje, translokacje i przekształcenia organizacyjne powodują, że pracować muszą ze sobą ludzie dotychczas obcy, który wykonywali swoje obowiązki w różnym stylu i tempie. Zawsze tego typu zmiany przynajmniej w początkowej fazie muszą rzutować na atmosferę i jakość pracy w danym podmiocie. Cieszy więc fakt, że autorka ów problem dostrzegła. Omawiany rozdział zamykają dwa załączniki: wykaz pracowników Krajowego Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie (przekształconego w 1919 roku w Archiwum Ziemskie w Krakowie, a od 1936 roku Archiwum Państwowe w Krakowie) z lat 1878–1951 oraz wykaz pracowników Archiwum Akt Dawnych Miasta Krakowa z lat 1887–1951. Szkoda, że zabrakło podobnego spisu w odniesieniu do okresu po 1951 roku, który uwzględniałby zatrudnionych w Archiwum Państwowym w Krakowie, Archiwum Państwowym Miasta Krakowa i Województwa Krakowskiego, Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Krakowie oraz Archiwum Narodowym w Krakowie. Ten niedosyt autorka uzasadnia koniecznością przestrzegania zapisów ustawy RODO, co brzmi w tym wypadku nieco kontrowersyjnie. W kontekście wspomnianych uwag recenzenta myślący i nieadekwatny jest zatem tytuł ostatniego rozdziału: *Ludzie – wykaz pracowników krakowskich Archiwów 1878–2021*.

Ogromnym atutem recenzowanej publikacji jest aż 101 ilustracji, które doskonale uzupełniają i wzbogacają narrację. Czytelnik znajdzie tu zdjęcia poszczególnych siedzib krakowskich Archiwów (zarówno elewacji, jak i wnętrz), ich plany, zdjęcia pracowników (indywidualne i zbiorowe). Nie zabrakło także materiałów współczesnych – fotografii dokumentujących różnorakie wydarzenia naukowe, edukacyjne i popularyzatorskie podejmowane przez Archiwum Narodowe w Krakowie oraz zdjęć związanych z nowym gmachem tejże instytucji. Szczególnie interesująca wydaje się pierwsza ilustracja z przedstawieniem odcisków pieczęci używanych przez krakowskie Archiwa w latach 1919–2021, która daje ogląd na wyjątkowo często zmieniające się nazwy krakowskiego Archiwum, a ściślej krakowskich Archiwów.

W uwagach finalnych nie sposób pominąć kwestii estetycznych. Recenzowane wydawnictwo pozostawia bowiem bardzo dobre wrażenie w tym względzie. Atrakcyjna wizualnie okładka, pierwszorzędny papier, szata graficzna i duża czcionka nie tylko cieszą oko, ale i pozytywnie wpływają na percepcję treści. Efektowna publikacja z pewnością przyczyni się do promocji samego Archiwum.

Niebagatelnym walorem książki jest także oparcie jej na szerokiej podstawie źródłowej, obejmującej nie tylko archiwalia, ale także prasę czy wreszcie spisane wspomnienia archiwistów. Trudno także formułować jakiegokolwiek zarzuty, jeśli chodzi o wykorzystaną literaturę przedmiotu.

Obowiązkiem recenzenta jest zwrócenie uwagi na pewne usterki terminologiczne. Na przykład autorzy zbyt często używają pojęcia akt jako synonimu materiałów archiwalnych i archiwaliów (np. s. 269, 270, 282), a przecież akta to niejedyna postać materiałów archiwalnych, które mogą występować także jako mapy, plany, fotografie, filmy, nagrania dźwiękowe, afisze, plakaty, ulotki czy projekty techniczne itd. Innym przykładem niewłaściwego stosowania terminologii archiwalnej jest pojęcie zbiorów archiwalnych zamiast zasobu archiwalnego (s. 289).

Lekturę recenzowanego opracowania ułatwia niewątpliwie jego przystępny i prosty język, w którym zachowane jednak zostały wszelkie standardy właściwe pracy naukowej. Większych zastrzeżeń budzić nie może gruntownie przemyślana i przejrzysta konstrukcja pracy, choć pewne obiektywne wywołują nieco mgliste i niejasne tytuły niektórych podrozdziałów w rozdziale pierwszym (zwłaszcza *Zmiany*).

Oddana do rąk czytelników pozycja poświęcona Archiwum Narodowemu w Krakowie z pewnością nie jest wydawnictwem pełnym i wyczerpującym, pominięto w niej bowiem np. charakterystykę i dzieje zasobu archiwalnego. Ale przecież recenzowana publikacja nie rości sobie pretensji do statusu kompletnej monografii Archiwum. Celem autorów było skoncentrowanie się na kwestii gmachów użytkowanych przez krakowskie Archiwa w obliczu wielkiego przełomu, jakim było oddanie do użytku i przeprowadzka do nowej siedziby Archiwum Narodowego w Krakowie.

Nieliczne uwagi krytyczne wniesione przez recenzenta, dotyczące na ogół kwestii drobnych i drugorzędnych, w żaden sposób nie zmieniają jego finalnej opinii, że opracowanie jest publikacją nad wyraz udaną, w znacznym stopniu wzbogacającą wiedzę na temat dziejów archiwów polskich w ogóle, a Archiwum Narodowego w Krakowie w szczególności.

Bibliografia

- Archiwa i społeczeństwo. Pół wieku działalności Archiwum Państwowego w Koszalinie (1953) 1961–2011.* Red. Joanna Chojecka. Koszalin–Pruszcz Gdański 2011
- Archiwum Państwowe w Białymstoku 1953–2018. Ludzie, historia, archiwalia.* Red. Marek Kietliński. Białystok 2018
- Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób. Zbiór artykułów przygotowanych w związku z jubileuszem 80-lecia Archiwum.* Red. Elżbieta Wierzbicka, Ludwik Zabielski. Warszawa 2003
- Archiwum Państwowe we Wrocławiu 1811–2011. Przeszłość i współczesność.* Red. Józef Drozd, Janusz Gołaszewski. Wrocław 2011
- Archiwum w regionie, region w archiwum. 80 lat Archiwum Państwowego w Katowicach 1932–2012.* Red. Barbara Kalinowska-Wójcik. Katowice 2012
- Ex praesenti praeteritum. Księga pamiątkowa jubileuszu 60-lecia Archiwum Państwowego w Elblągu z siedzibą w Malborku.* Malbork 2012
- Kamiński Adam: *Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Krakowie (1792) 1878–1952.* Wstęp, oprac. Janina Stoksik. Kraków 2012
- Kiełbicka Aniela: *Archiwum Państwowe w Krakowie 1951–1980.* Warszawa–Łódź 1981
- Kołodziej Edward: *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008.* Warszawa 2008
- Matuszak Tomasz: *Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim 1919–1951.* Piotrków Trybunalski–Radzyń Podlaski 2009
- Matuszak Tomasz: O potrzebie prowadzenia badań archiwalnych uwag kilka. W: *Teoria archiwalna wczoraj, dziś, jutro.* Toruńskie Konfrontacje Archiwalne,

- t. 2. Red. Waldemar Chorążyczewski, Agnieszka Rosa. Toruń 2011, s. 321–336
- Mazur Hubert: *Archiwoznawstwo w XXI wieku – wyzwania, problemy, kierunki zmian*. „Archiwa Kancelarie, Zbiory” 2008, nr 9, s. 125–148
- Mundus archii mundus memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005*. Red. Maria Frankel. Szczecin 2007
- Narodowe Archiwum Cyfrowe. Wizja, projekt, ludzie*. Red. Paulina Dudek, Anna Kowalska. Warszawa 2010
- Olender Elżbieta: *Powstanie i działalność Archiwum Państwowego w Lesznie 1950–2002*. Leszno 2019
- Otwarty skarbiec pamięci. Studia Zespołu Archiwum Państwowego w Opolu zebrane z okazji 60-lecia powstania instytucji. Cz. 1. Niezmiennność idei i przemiany w cyklach czasu*. Red. nauk. Mirosław Lenart. Opole 2013
- Rymar Dariusz A.: *Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim (1950–2015)*. Gorzów Wielkopolski 2015
- Rzeszowskie archiwum. Historia, zasób, archiwiści*. Red. Grzegorz Zamoyski. Warszawa 2016
- Schlender Grażyna: *60 działalności Archiwum Państwowego w Kaliszu. Zarys dziejów*. Kalisz 2011